SUN’IY INTELLEKT VA TA’LIM: O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING YANGI YONDASHUVLARI

Ibroximjonova Ziynatxon Baxodir qizi
Namangan tuman 25-sonli maktab o’quvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni, imkoniyatlari va ehtimoliy cheklovlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi sun’iy intellektdan foydalanish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborot savodxonligi va bilim olish samaradorligini qo‘llab-quvvatlash yo‘llarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari va tegishli normativ hujjatlar nazariy-tahliliy hamda qiyosiy usullar orqali o‘rganildi. Tahlil sun’iy intellekt murakkab tushunchalarni izohlash, individual ta’limni qo‘llab-quvvatlash va o‘quv jarayonini takomillashtirishda foydali vosita bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, noto‘g‘ri ma’lumotlar, tayyor javoblarga ortiqcha tayanish, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi va akademik halollik bilan bog‘liq muammolar ham ko‘rib chiqiladi. Maqolada sun’iy intellektdan mas’uliyatli foydalanishga qaratilgan amaliy tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim jarayoni, mustaqil fikrlash, axborot savodxonligi, raqamli ta’lim, generativ sun’iy intellekt, tanqidiy fikrlash, akademik halollik, individual ta’lim, ma’lumotlar xavfsizligi.

XXI asrda raqamli texnologiyalar inson hayotining deyarli barcha sohalariga kirib bormoqda. Ayniqsa, sun’iy intellektning rivojlanishi ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvlarni olib kirmoqda. Bugungi kunda sun’iy intellekt vositalari ma’lumotlarni izlash, murakkab mavzularni tushuntirish, matnlarni tahlil qilish va individual o‘rganish jarayonini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega. Bu imkoniyatlar ta’lim sifatini oshirish uchun yangi sharoitlar yaratadi. Biroq texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda muhim savol ham yuzaga keladi: sun’iy intellekt o‘quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantiradimi yoki uning tayyor javoblarga qaram bo‘lib qolish xavfini kuchaytiradimi? Ushbu savol zamonaviy ta’lim tizimi uchun dolzarbdir. Chunki ta’limning vazifasi faqat ma’lumot yetkazish emas, balki mustaqil xulosa chiqaradigan, muammolarni tahlil qiladigan va o‘z qarorlari uchun mas’uliyatni his qiladigan shaxsni shakllantirishdan iborat.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1-rasm.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sun’iy intellektning ta’limdagi imkoniyatlari va cheklovlarini tahlil qilish hamda o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini saqlab qolishga yordam beradigan foydalanish tamoyillarini ishlab chiqishdir.

Maqola nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tayyorlandi. Tadqiqotda hujjatlar tahlili, qiyosiy tahlil va ilmiy manbalarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. UNESCOning generativ sun’iy intellektni ta’lim va tadqiqotlarda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalari, OECD va Yevropa Komissiyasining sun’iy intellekt savodxonligiga oid ishlari hamda O‘zbekistonning sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirishga doir normativ hujjati ko‘rib chiqildi.

Tahlil uchta asosiy yo‘nalishga qaratildi: sun’iy intellektning ta’limiy imkoniyatlari, undan foydalanishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflar va mas’uliyatli foydalanish tamoyillari. Empirik so‘rovnoma yoki tajriba o‘tkazilmagani sababli maqolada statistik natijalar keltirilmaydi; xulosalar o‘rganilgan manbalar va ularning qiyosiy tahliliga asoslanadi.

Sun’iy intellektning ta’limdagi imkoniyatlar. Sun’iy intellekt ta’lim jarayonini o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirishga yordam berishi mumkin. Masalan, o‘quvchi murakkab matematik tushunchani tushunishda qiynalsa, sun’iy intellektdan mavzuni bosqichma-bosqich izohlashni yoki boshqa misollar keltirishni so‘rashi mumkin. Til o‘rganishda esa matnni tahlil qilish, grammatik xatolarni aniqlash va yangi so‘zlarning qo‘llanishini tushunish uchun undan foydalanish mumkin.Bunday imkoniyatlar o‘quvchiga mavzuni o‘z sur’atida o‘rganish va tushunmagan qismlariga qaytish imkonini beradi. Shu bilan birga, texnologiya o‘qituvchining o‘rnini to‘liq egallamaydi. O‘qituvchi o‘quvchining ehtiyojlarini tushunish, uning rivojlanishini kuzatish, fikrlash jarayonini boshqarish va ta’limning ijtimoiy-axloqiy jihatlarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

UNESCOning 2023-yilda e’lon qilingan tavsiyalarida generativ sun’iy intellektdan foydalanishda inson manfaatlarini himoya qilish, ma’lumotlar maxfiyligiga rioya etish va pedagogik maqsadlarni birinchi o‘ringa qo‘yish zarurligi ta’kidlanadi. Demak, texnologiyaning qiymati uning yangiligida emas, balki ta’lim maqsadlariga qay darajada xizmat qilishidadir.

Mustaqil fikrlash va axborot savodxonligi. Sun’iy intellektdan foydalanishda eng muhim masalalardan biri — o‘quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini saqlashdir. Agar o‘quvchi har qanday

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

topshiriqni tayyor javob olish orqali bajarishga odatlansa, uning ma’lumotni mustaqil tahlil qilish, dalillarni taqqoslash va xulosa chiqarish imkoniyatlari yetarlicha rivojlanmasligi mumkin. Biroq bu xavf sun’iy intellektning mavjudligidan ko‘ra, undan qanday foydalanilishiga ko‘proq bog‘liq. Masalan, o‘quvchi sun’iy intellektdan inshoni to‘liq yozib berishni so‘rash o‘rniga, o‘z rejasidagi zaif jihatlarni ko‘rsatishni yoki qarama-qarshi dalillarni taklif etishni so‘rashi mumkin. Bunday yondashuvda asosiy fikrni shakllantirish, dalillarni tanlash va yakuniy xulosaga kelish o‘quvchining o‘z zimmasida qoladi. Shunday qilib, sun’iy intellekt tayyor javob beruvchi vosita emas, balki fikrlashni rivojlantirishga ko‘maklashuvchi yordamchi sifatida ishlatiladi.

OECD va Yevropa Komissiyasining 2026-yilda chop etilgan sun’iy intellekt savodxonligi bo‘yicha doiraviy hujjati o‘quvchilarning sun’iy intellektni tushunishi, undan ongli foydalanishi va natijalarni tanqidiy baholashi muhimligini ko‘rsatadi. Bu yondashuv zamonaviy ta’limda nafaqat texnologiyadan foydalanishni, balki uning imkoniyatlari va cheklovlarini tushunishni ham talab qiladi. Sun’iy intellekt har doim ham to‘g‘ri yoki tekshirilgan ma’lumot bermaydi. Ayrim javoblar ishonchli ko‘rinsa-da, ularda xatolar yoki mavjud bo‘lmagan manbalarga havolalar uchrashi mumkin. Shu sababli o‘quvchilar muhim ma’lumotlarni rasmiy hujjatlar, ilmiy maqolalar va ishonchli manbalar orqali tekshirishni o‘rganishi zarur. Bu ko‘nikma raqamli davrda tanqidiy fikrlashning ajralmas qismidir.

Tahlil asosida ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish uchun quyidagi amaliy tamoyillarni taklif etish mumkin:

Birinchidan, avval mustaqil fikrlash, keyin texnologiyadan foydalanish tamoyiliga rioya qilish lozim. O‘quvchi topshiriqni bajarishdan oldin o‘z fikrini shakllantirishi, keyin sun’iy intellektdan tushunmagan jihatlarini aniqlashtirish uchun foydalanishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, har bir muhim ma’lumotni tekshirish odatga aylanishi kerak. Sun’iy intellekt bergan javobni yakuniy haqiqat sifatida qabul qilmasdan, uni ishonchli manbalar bilan taqqoslash zarur.

Uchinchidan, akademik halollik ta’minlanishi lozim. O‘quvchi o‘zlashtirilgan fikrlar va tayyor materiallarni o‘zining mustaqil ishi sifatida ko‘rsatmasligi, ta’lim muassasasi talablariga rioya qilishi va zarur hollarda sun’iy intellektdan foydalanganini ochiq bildirishi kerak.

To‘rtinchidan, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish muhimdir. O‘quvchilar parollar, shaxsiy hujjatlar, manzillar va boshqa maxfiy ma’lumotlarni xavfsizligi kafolatlanmagan tizimlarga kiritmasligi kerak.

Beshinchidan, o‘qituvchilar topshiriqlarni faqat yakuniy javobga emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayoni, dalillari va xulosalariga ham asoslanib baholashlari maqsadga muvofiq. Bu o‘quvchilarning bilimni shunchaki ko‘chirishiga emas, balki uni tushunishiga rag‘bat beradi.

Mazkur tamoyillar maqolada taklif etilayotgan nazariy-amaliy yondashuvni tashkil etadi. Ularning samaradorligini kelgusida o‘quvchilar ishtirokidagi so‘rovnoma, kuzatuv yoki pedagogik tajriba yordamida tekshirish mumkin.

Sun’iy intellekt ta’lim jarayonini takomillashtirish, bilim olishni individuallashtirish va murakkab tushunchalarni o‘zlashtirishni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, noto‘g‘ri ma’lumotlar, tayyor javoblarga ortiqcha tayanish, akademik halollik va ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar undan mas’uliyat bilan foydalanishni talab etadi.

Tadqiqotning nazariy tahlili shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektning ta’limdagi foydasi faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki undan foydalanish madaniyati va pedagogik maqsadlarga ham bog‘liq. O‘quvchining mustaqil fikrlashi, axborotni tekshirishi va o‘z qarorlari uchun mas’uliyatni his qilishi asosiy mezon bo‘lib qolishi lozim.

Shu sababli ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt savodxonligini rivojlantirish, akademik halollik qoidalarini tushuntirish va o‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga yo‘naltirish muhimdir. Kelgusida taklif

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

etilgan tamoyillarni amaliy tadqiqotlar orqali tekshirish sun’iy intellektdan foydalanishning ta’lim natijalariga ta’sirini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son qarori. Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. https://lex.uz/ru/docs/7159258.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son qarori. Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida. https://lex.uz/uz/acts/5297051.
3. Miao, F., Holmes, W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023. https://doi.org/10.54675/EWZM9535.
4. OECD, European Commission. Empowering Learners for the Age of AI: An AI Literacy Framework for Primary and Secondary Education. Paris: OECD Publishing, 2026. https://doi.org/10.1787/65cd27d4-en.
5. UNESCO. AI Competency Framework for Students. Paris: UNESCO, 2024. https://www.unesco.org/en/articles/ai-competency-framework-students.
6. UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO, 2024. https://www.unesco.org/en/articles/ai-competency-framework-teachers.
7. European Commission. Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence (AI) and Data in Teaching and Learning for Educators. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan/action-6.
8. OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.